

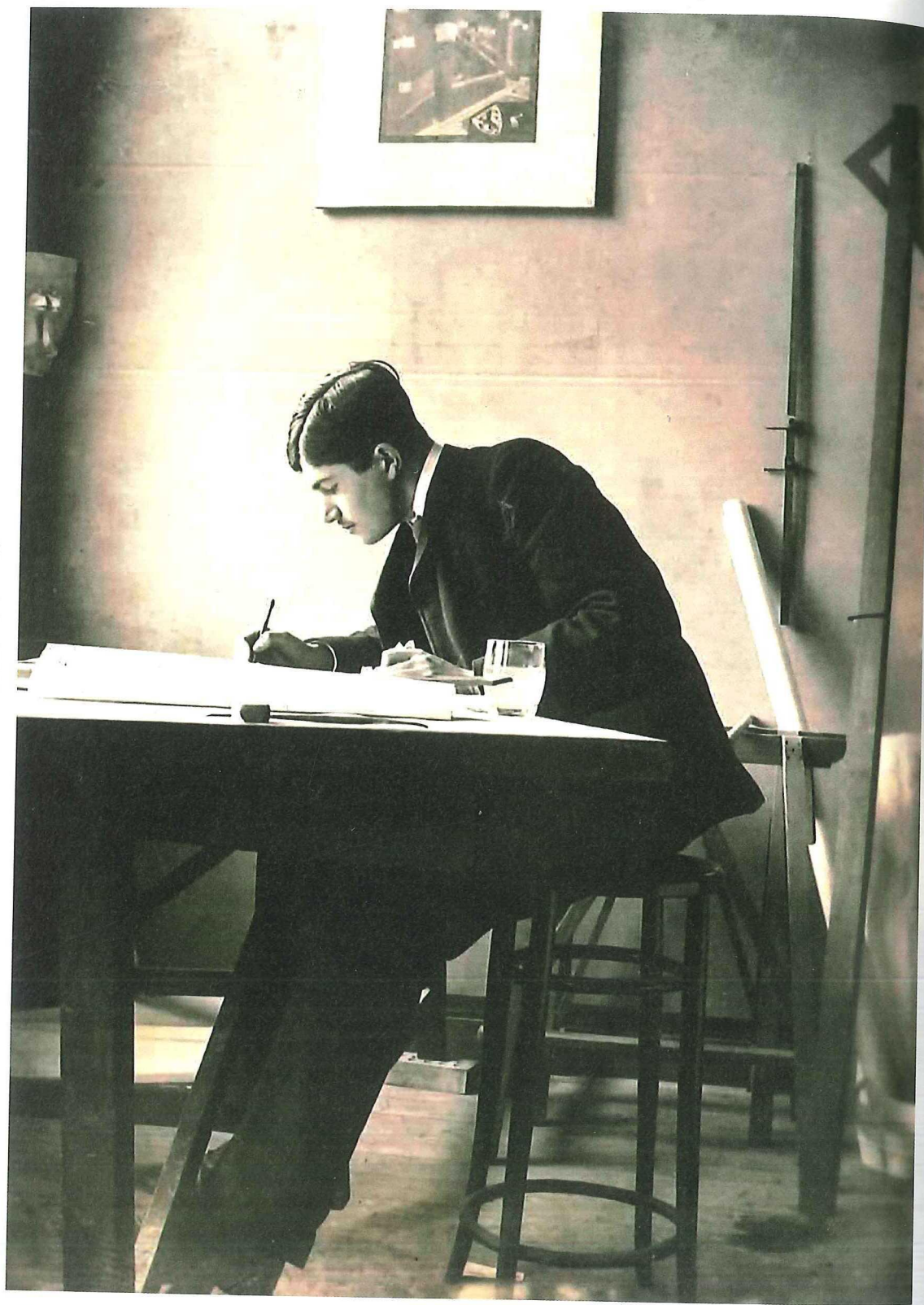
EIGENBOUWER

TIJDSCHRIFT VOOR DE GOEDE SMAAK

NUMMER 5

MAART 2016

1. D.F. Slothouwer als tekenaar, z.j.

Herman van Bergeijk

Men zal zich herinneren dat dit de eerste promotie is tot doctor-ingenieur in de bouwkunde

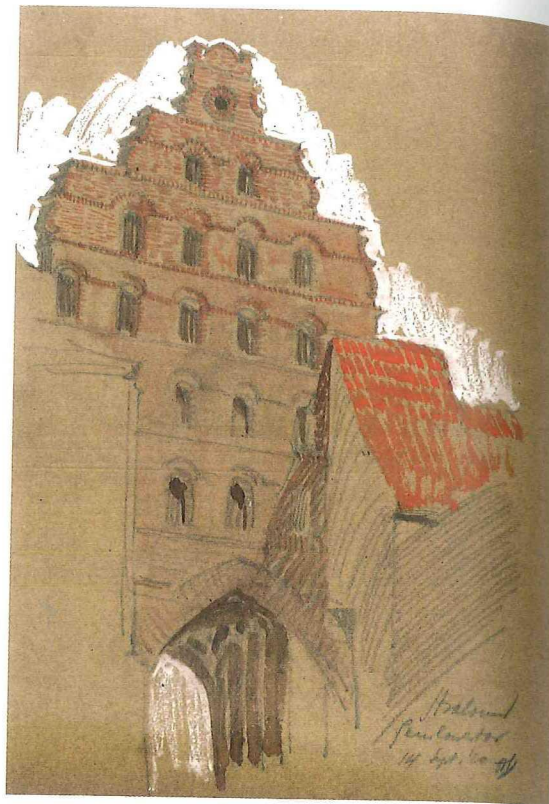
D.F. SLOTHOUWER (1884-1946) EN DELFT

De in 1884 in de residentie Japara te Manjong in Nederlands-Indië geboren Dirk Frederik Slothouwer ging in 1900 Bouwkunde studeren aan de Polytechnische School in Delft. Vijf jaar later studeerde hij af. In hetzelfde jaar werd de instelling omgedoopt tot een Technische Hogeschool. In 1924 was Slothouwer de eerste promovendus van de afdeling Bouwkunde. Zijn proefschrift was gewijd aan *De Nederlandsche Renaissance in Denemarken*. In 1926 werd hij tot hoogleraar benoemd.

In 1902 werd Henri Evers benoemd tot hoogleraar aan de Technische Hogeschool in Delft. Nadat hij twaalf jaar de scepter had gezwaaid, kwam in 1914 de aan dezelfde instelling opgeleide J.A.G. van de Steur als tijdelijke vervanger van Evers aan de macht. Jarelang zal Van der Steur vervolgens het onderwijs bepalen.¹ Uit zijn inaugurele rede kunnen we reeds opmaken dat hij een man was die de Technische Hogeschool de plaats vond waar de opleiding tot

architect moest geschieden. Daarbij wilde hij oud en nieuw met elkaar verbinden. Zijn positie verwoordde hij als volgt: 'De zuiver zakelijke Browning-revolver is niet te vergelijken met de met goud en zilver beslagen oude ruiterspellen, onze schepen, onze rijtuigen, onze machines, alles wijst op een drang naar zakelijkheid en eenvoud. En ons nieuwste vervoer-middel, de auto, welk een samenstel van gebruikselementen en toch welk een oogbekorend geheel,

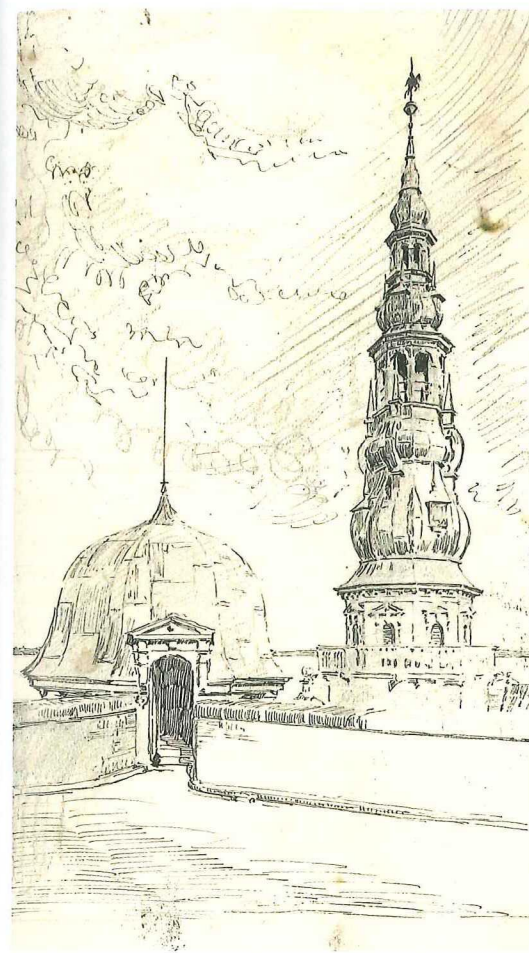
hier is weder "kunst" te zien in den meest modernen zin van het woord. Maar wat zien wij tevens gebeuren? Sinds allerlei invloeden ons dreven naar het weglaten van elke versiering, drijft de natuurlijke, eiken mensch aangeboren versieringszin ons tot een smartkreet naar "kunst" tot een zoeken en tasten en woelen in alle richtingen om het verloren gegane terug te vinden, de natuurlijke reactie van een toestand van wetenschappelijke overheersching en overmacht. Aan dezen toestand paste de kunst zich niet aan omdat zij de groote technische beweging niet of niet voldoende had doorvoeld. Dat zal en dat moet evenwel veranderen'. Het zijn opmerkelijke woorden zo kort voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Van der Steur vervolgde zijn betoog door erop te wijzen hoe belangrijk wetenschap was voor een jonge bouwkundige. 'Voor de jongeren is de eervolle en schoone taak weggelegd ons weder kunst te geven in modernen zin, kunst die gegrond is op, die zich aanpast en die leiding geeft aan de groote technische en aesthetische beginselen die in den vooruitgang van de laatste vijftig jaren hun oorsprong vinden. Op dezen nieuwen grondslag van onzen tijd moet worden voortgebouwd, op dezen grondslag kan eene nieuwe Bouwkunst ontstaan, niet uit vormen die eene doode kunst toebehooren, het stelselloos overnemen van die vormen heeft ons te lang op verkeerde paden gehouden, maar zij moet het gevolg zijn van eene zorgvuldig, met liefde opgebouwde, nieuwe traditie, die niet streeft naar artistieke uitingen van het individu maar naar den grondvorm van een nieuw type.² Hiermee verklaarde hij zich als medestander van de architect Hermann Muthesius die op het Werkbund-congres in 1914 in Keulen zich voor een sterke 'Typisierung' uitsprak en daarmee de woede van de artistieke architecten over zich heen riep. Van der Steur vond dat de opleiding tot architect alleen aan de hogeschool in Delft mocht gebeuren. Gedurende de jaren 1922 en 1923 was hij, nadat hij in 1917 gewoon hoogleraar was geworden, rector magnificus. Hij beijverde zich met succes voor een versterking van de afdeling Bouwkunde. Het onderwijs werd op dezelfde wijze hervormd als dat in Duitsland overal gebeurde.³ De blik was niet meer alleen

2. Semlower Tor in Stralsund, 1910

naar achteren gericht, maar ook naar de nieuwe eisen die de moderne maatschappij stelde.

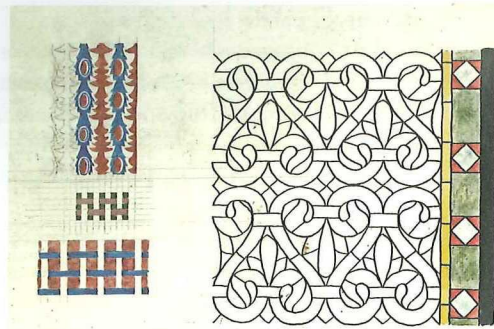
Het jaar 1924 was een belangrijk jaar voor de kleine afdeling Bouwkunde van de Technische Hogeschool. Na jarenlang tevergeefs te hebben geklaagd bij de regering over het tekort aan hoogleraren en gebrek aan verjonging werden er in dat jaar maar liefst drie 'gewone' jonge professoren benoemd, die in hetzelfde jaar ook alle drie een inaugurele rede hielden. De in Roermond geboren en in Mauthausen omgebrachte Richard Leonard Arnold Schoemaker (1886-1942) kreeg het vak utiliteitsbouw onder zijn hoede. De directeur Bouw- en Woningtoezicht van Dordrecht, Gerardus Diehl (1882-1936), moest zich met het onderwijzen van bouwconstructies bezig houden. En de Rotterdamse architect en stedenbouwer Marinus Jan Granpré Molière (1883-1972) had het lesgeven in ontwerpen en de esthetica in zijn taakpakket. Alle drie hadden in Delft aan de afdeling

3. Torenspits in Kopenhagen, 1910

Bouwkunde gestudeerd. Vooral de benoeming van Granpré Molière was bijzonder. Hij had op het internationale stedenbouwcongres in Amsterdam in 1924 een belangrijke voordracht over 'de moderne stad' gehouden en in zijn oratie *De moderne bouwkunst en hare beloften* wees hij op het belang van de geschiedenis, maar stelde meteen ook programmatisch vast dat: 'Wij bezitten geen stijl; er zijn geen vormen, die wij de onze kunnen noemen; ons tijdvak is modern en elke nieuwe vorm doet den voorafgaande te niet, maakt den voorgaande ouderwets'. Granpré Molière nam afstand van de geschiedenis als bron voor het moderne ontwerpen. Een duidelijke oriëntatie op de toekomst en het belang van de stedenbouw deed met zijn komst zijn intrede in Delft. Doel was de reputatie van de school

in internationaal opzicht te versterken. Zij moest vooral de concurrentie met buitenlandse scholen en in het bijzonder de Duitse technische universiteiten aangaan. Daarbij speelde de vraag of bouwkundigen zouden moeten promoveren een niet onbelangrijke rol, omdat daarmee de wetenschappelijkheid van de afdeling werd aangeven. In 1907 kreeg P.J.H. Cuypers als eerste architect een eredoctoraat. Het werd toegekend wegens verdiensten voor het vak en niet voor gebleken bekwaamheid in wetenschappelijk onderzoek. Toch was het een eerste kleine stap, al had de hoogleraar J.F. Klinkhamer in zijn toespraak bij de plechtigheid zuinigjes laten weten dat het een bijzondere onderscheiding was, 'iets anders dan de natuurlijke afsluiting eener gewone Universitaire studie'.⁴ Lange tijd bleven architecten in Nederland geen mogelijkheid hebben om de doctorstitel te verkrijgen. Er heerste binnen de Technische Hogeschool grote onenigheid over nut en waarde van het promoveren van architecten. Vooral hoogleraren van de andere afdelingen betwistten de wetenschappelijke degelijkheid van dergelijke promoties. Bouwkunde werd door velen binnen en buiten de hogeschool beschouwd als een gebrekkig stiefkind van de civiele techniek. In deze afdeling zou wetenschappelijkheid zijn opgeofferd aan esthetiek. Zelfs als dat niet het geval was, was de kritiek niet van de lucht. In 1914 wilde H.J. Kiewiet de Jonge met zijn *Bouwschappen. Publiek-rechtelijke organisatie's van eigenaars van bouwterrein. Proeve tot oplossing van het stedelijk grond- en woningvraagstuk* promoveren, maar juist vanwege de te weinig technisch-praktische en meer juridische aanpak werd deze studie als dissertatie afgewezen. Pas na jarenlang debatteren, werd in 1924 eindelijk de knoop doorgehakt. Op 26 maart 1924 verdedigde Dirk Frederik Slothouwer (1884-1946), zoon van een suikerfabrikant in Nederlands-Indië, zijn proefschrift over de bouwkunst der Nederlandse renaissance in Denemarken. Promotor was J.A.G. van der Steur, die sinds 1914 hoogleraar in Delft was.⁵ In diverse kranten werd gewag gemaakt van het feit dat de veertig jaar oude Slothouwer, een gebeurtenis die zou bekliven. *Het Vaderland* publiceerde op 26 maart een annonce van de gebeurtenis en stelde optimistisch vast: 'Men

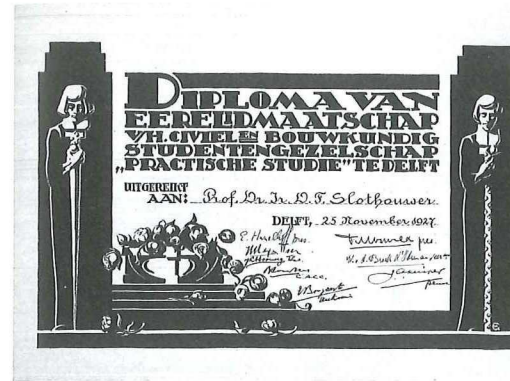
4. Ornamentstudie, z.j.

zal zich herinneren dat dit de eerste promotie is tot doctor-ingenieur in de bouwkunde'. Het *Bouwkundig Weekblad* meldde (en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* nam het bericht over): 'Het eerste schaap is nu over de brug (Dr. Slothouwer vergeve ons deze uitdrukking) en er zullen er echter meer volgen. Naast onzen lof voor zijn omvangrijken arbeid aan zijn proefschrift, brengen wij hem bovendien hulde, omdat hij de bouwkundige faculteit haar degoût tegen het promoveeren van b.i. heeft helpen te ontnemen, en daarmee de bouwkundige ingenieurs de gelegenheid heeft verschaft van de hun wettelijk toegekende bevoegdheid, om de doctorsbul te behalen, gebruik te maken'.⁶ In eerste instantie leek de schrijver van deze woorden, de jonge redacteur J.P. Mieras, gelijk te krijgen. In december 1924 werd in Delft ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag een eredoctoraat toegekend aan H.P. Berlage, die tien jaar eerder reeds een eredoctorstittel van de Groningse Rijksuniversiteit had gekregen. En bijna een jaar later, op 11 november 1925, verdedigde Jan Hendrik Plantenga zijn proefschrift *Les initiateurs du style baroque dans le Brabant*, waarvoor hij de hoogste lof kreeg.⁷ De promotor was opnieuw Van der Steur. Daarna werd het enige jaren stil. Pas in 1930 verdedigde Gellius Flieringa zijn proefschrift *De zorg voor de volkshuisvesting in de stadsgemeenten in Nederlandsch Oost-Indië in het bijzonder te Semarang*. Promotoren waren dit keer M.J. Granpré Molière en J.H. Valckenier Kips, die zich in 1915 nog tegen promoties van architecten had gekeerd. Thans zijn de drie promovendi in vergetelheid geraakt.

Indrukken uit Duitsland en Denemarken

Slothouwer wordt alleen nog herinnerd als de winnaar van de Prix de Rome in 1909.⁸ Deze prijs stelde de jonge architect in staat gedurende enkele jaren in Europa rond te reizen om de belangrijkste architectuur in ogenschouw te nemen. Op zijn eerste reis ging Slothouwer onder meer naar Denemarken, een land dat een onuitwisbare indruk op hem achterliet omdat hij er zag hoe sterk de invloed was die in de Gouden Eeuw van de Nederlandse architectuur was uitgegaan. Bovendien kon hij zien hoezeer baksteen een dominante plaats innam in de architectonische vormgeving. Op verschillende tentoonstellingen in de belangrijkste Nederlandse steden werden veel van zijn reisschetsen en studies getoond. [afb. 2, 3] Van 13 tot 16 mei 1911 werd door het Delfts civiel- en bouwkundig studentengezelschap Practische Studie in het gebouw De Korenbeurs een tentoonstelling gehouden met modellen en foto's van werk van H.P. Berlage en vele reisschetsen van Slothouwer. De gezaghebbende hoogleraar Henri Evers, die net had deelgenomen aan de prijsvraag voor het Rotterdamse raadhuis, opende de tentoonstelling met een korte toespraak.⁹ Evers, die in Brussel, Wenen en Boedapest had gestudeerd, was opgeleid in de traditie van de Beaux-Arts. Hij legde in zijn oratie sterk de nadruk op de waarde van historische monumenten om tot een goede architectuur te komen.

Hoewel Slothouwer later tijdens de verschillende reizen ruime gelegenheid had om vele historisch belangwekkende gebouwen te bestuderen, was het vooral de eerste reis die van bijzondere betekenis zal blijken te zijn voor zijn verdere leven. In Denemarken vond hij niet alleen de vrouw met wie hij in 1914 zou trouwen, Mary Constance Caroline Heckscher, maar ook het onderwerp voor de studie die uiteindelijk zou leiden tot zijn proefschrift. Veel was er nog niet bekend over de Nederlandse bouwmeesters die in Denemarken voor koning Christiaan IV werkten en er lag een veld braak. Diepgaand onderzoek deed Slothouwer echter niet. Hij baseerde zich vooral op secundaire literatuur en op zijn observaties ter plekke. Uit niets blijkt dat hij oorspronkelijke tekeningen uit archieven heeft opgedoken en bestudeerd. Naast de toe-

5. Diploma erelidmaatschap 'Practische Studie', 1927

lichtingen bij enkele van zijn eigen tekeningen publiceerde Slothouwer brieven en berichten in verscheidene Nederlandse tijdschriften. Terwijl in zijn schetsen en tekeningen de historische architectuur overheerst, is zijn geschreven werk vooral aan actuele zaken gewijd. Vanuit Berlijn gaf hij kort zijn indruk van de internationale stedenbouwtentoonstelling.¹⁰ Het bleef echter een droge opsomming van feitjes. Als hij in Kopenhagen is aangekomen, geeft hij zijn impressies van de stedelijke torens en schrijft hoe de directeur van Carlsberg bierbrouwerij, J.C. Jacobsen, bijdroeg aan de schoonheid van de stad. 'Multimillionairs vindt men in iedere groote stad, maar multi-millionairs, die elk jaar tonnen geven om hunne stad fraaier en rijker aan kunstschaten te maken, zijn helaas een groote uitzondering'.¹¹ Jacobsen was zo'n uitzondering. Hij had zojuist geld gegeven om de fraaie, maar afgebrande Nicolaikerkstoren te herbouwen. Toch zette Slothouwer ook kanttekeningen bij wat Jacobsen wilde, zoals bij diens wens op de Fruekerk evenals op vele andere kerken in Kopenhagen een koperen torenspits te plaatsen. Volgens Slothouwer zou dat leiden tot een monument met een enigszins eigenaardige combinatie van bouwelementen. Toch zal hij in zijn proefschrift op het belang van Jacobsen terugkomen.¹²

Na zijn Prix de Rome-reis zal Slothouwer regelmatig naar Scandinavië gaan om zijn onderzoek voort te zetten en over de architectuur van die landen te berichten. In 1917 trad hij toe tot de redactie van het *Bouwkundig Weekblad*. Daardoor

nemen zijn schrijversactiviteiten toe. Steeds weer richtte zijn blik zich naar het Noorden. Hij voelde een sterke affiniteit met de baksteenarchitectuur van de Scandinavische landen. In Zweden imponeerde één gebouw hem in het bijzonder: het raadhuis van Stockholm. Dat was volgens hem een van de meest belangwekkende gebouwen van zijn tijd, wellicht een keerpunt: 'Want juist door de grootscheit van het leven-den vrijen geest van den bouwmeester Östberg doet dit gebouw aan als een schepping van een tijd en niet meer als die van één persoon'.¹³

Maar ook de architectuur van Ivar Tengbom, Carl Bengsten, Sigfrid Ericson en Martin Nyrop had zijn volle aandacht.¹⁴ In hun werk nam hij een eclecticisme waar dat bepaald werd door lokale, nationale en internationale invloeden. Persoonlijke interpretaties kleurden hun architectuur nog sterker. Slothouwer probeerde het architectuurveld van deze noordelijke landen te begrijpen in zijn veelzijdigheid. Traditie en vernieuwing waren voor hem van even groot belang, maar uiteindelijk was hij van mening dat de kracht van de architectuur moest voortkomen uit datgene wat het land te bieden had. Hij keerde zich bovenal af van de oriëntatie op de klassieke architectuur van Italië, zoals dat nog op meeste architectuurscholen gebruikelijk was. Daarom was hij aangenaam verrast te merken dat Nederland veel invloed had gehad op de ontwikkeling van de Deense architectuur gedurende de renaissance. Dit had enkele schitterende gebouwen opgeleverd, waarbij het klassieke en gotische schoonheidsbegrip op elkaar waren geënt en elkaar versterkten.

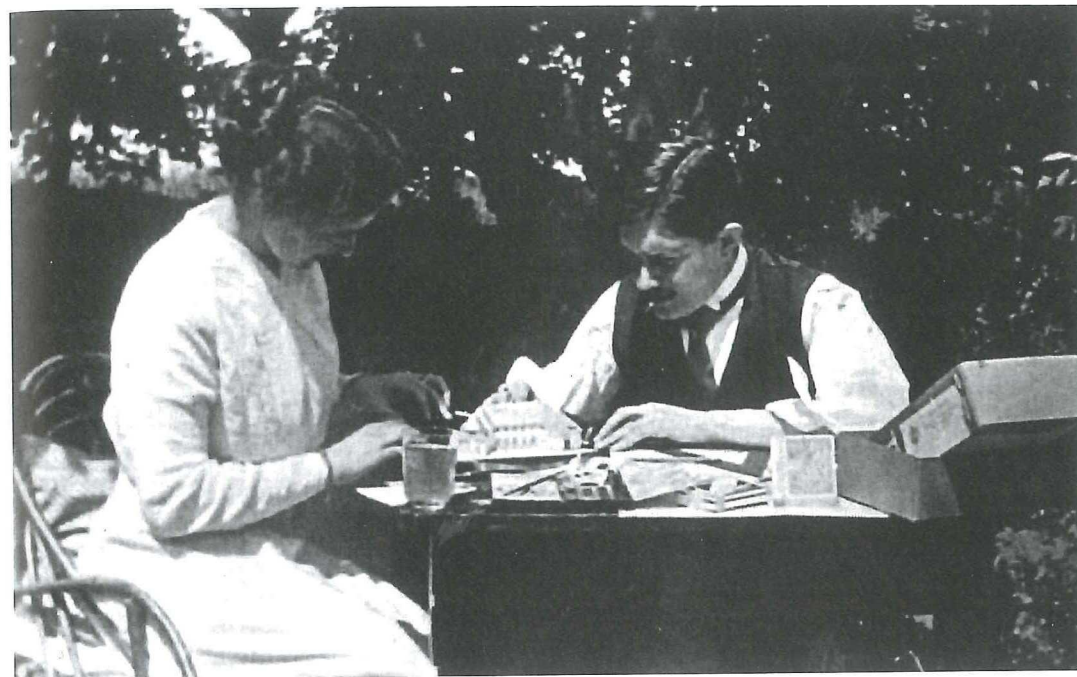
Hij waardeerde daarmee datgene wat we tegenwoordig *genius loci* noemen. De lokale tradities herkende hij niet alleen in Scandinavische landen, maar ook in de Engelse landhuisarchitectuur. Nadat hij zich negatief had uitgelaten over het Paleis Stocklet dat Josef Hoffmann zojuist in Brussel had gebouwd, richtte hij in een artikel zijn oog op de bouwkunst van Mackay Baillie Scott en schrijft: 'Hetgeen in een der vorige nummers over Josef Hoffmann gezegd is brengt mij er toe te spreken over het werk van dezen zoo geheel anderen mensch, wiens eenvoudige scheppingen zoo gauw voorbij worden

gezien naast de pracht van het marmer en brons der caesarenkunstenaars, terwijl zij toch, in alle bescheidenheid en eenvoud, waarden bevatten, welke wij wellicht na dezen oorlog beter zullen leeren waardeeren. Hetgeen dan een oorlogswinst zou zijn, die ons allen ten goede kan komen'.¹⁵ Baillie Scott was in Slothouwers optiek een architect die zijn wortels zocht in de eigen cultuur maar tegelijkertijd het functionele en de zoektocht naar comfort niet verloochende. Traditie en vooruitgang komen in Scott's werk op harmonische wijze bij elkaar. Een architect moest, volgens Slothouwer, niet zoeken naar de uitersten maar juist verschillende strengen in een ontwerp bij elkaar weten te brengen.

TERUG IN NEDERLAND

Zijn Prix de Rome-reis had Slothouwer ervan overtuigd dat de Scandinavische architectuur de moeite van het bestuderen waard was, maar hij beseftte toch dat zijn werkterrein in Nederland moest liggen. Na zijn periode van reizen stelde hij regelmatig Nederlandse kwesties in zijn artikelen aan de orde. Hij nam daarbij echter geen eenduidig standpunt in. Hij wilde niemand schofferen door een radicale positie in te nemen, maar zich als iemand presenteren die op een objectieve wijze een zaak kon beschouwen. Dit had te maken met dat hij niet alleen als publicist te boek wilde staan, maar ook als ontwerper naam wilde maken. Als architect ontplooipte hij zich vooral op het gebied van de villa- en landhuisbouw. Hij kreeg ook meerdere renovatie en restauratieprojecten onder zijn hoede. Nog gedurende de Eerste Wereldoorlog ontwierp hij monumentale panden in Hattem en Leiden voor rijke opdrachtgevers. Pas later kreeg hij ook opdrachten van gemeenten en verenigingen. In 1920 kreeg hij de opdracht verschillende woonblokken in Amsterdam te ontwerpen, een voor de vereniging De Amstel, een voor de Protestantse Woningbouwvereniging en twee voor de woningbouwvereniging Samenwerking. Toen zijn ontwerp voor Samenwerking op een tentoonstelling in 's-Hertogenbosch was te zien, schreef de recensent H.W. Valk dat dit 'knap en mooi eenvoudig' was.¹⁶ Het was een weinig pretentieuze ontwerp al was het ritme van de gevels een weinig saai,

volgens Valk. Door zijn Amsterdamse collega's werden deze blokken om verschillende redenen niet altijd even gunstig beoordeeld, althans als we J.P. Mieras, de redacteur van het *Bouwkundig Weekblad* kunnen geloven. Volgens hem zou Slothouwer zich hebben onttrokken aan het gebruikelijke architectuurdroom. Dit werd door Mieras positief gewaardeerd zoals blijkt uit dat wat hij in het *Bouwkundig Weekblad* over het bouwblok van Slothouwer kwijt wilde: 'Slothouwer, die in zijn werk weinig of in 't geheel niet put uit de Amsterdamsche Architectonische Vormenvocabulaire [...] moet deze ongepaste vrijmoedigheid met minder welwillende critiek bekoopen. En de onwelwillendheid is niet vrij van verholen wrevel, omdat men in de houding van zijn werk toch een stevigte, een veerkracht van overtuiging voelt, waarnaar in 't eigen werk, tot innerlijken steun van wat uiterlijk schittert, in moedeloze oogenblikken wordt verlangd'. Mieras zag dat Slothouwer een eigen weg had gevonden. Toch plaatste hij een kritische noot en trok de conclusie dat 'baksteen [...] nu eenmaal geen dameswangetjes' zijn. Daarmee gaf Mieras aan dat de kleur van de stenen te rood zou zijn.¹⁷ In grote lijnen volgde Slothouwer echter de baksteengevelarchitectuur van de toenmalige Amsterdamse bouwkunst. Slechts flauwtjes kwam zijn eigen opvatting tot uiting over een bouwkunst van vormen die vooral een indruk van rust moest scheppen. Vanaf het begin van zijn loopbaan zien we dat Slothouwer buitenlandse invloeden in zijn werk opnam. Zijn stijl moest vooral niet te opdringerig zijn door een overdreven zoeken naar monumentaliteit of naar een expressieve bewegelijkheid. Bescheidenheid was een term die Slothouwer graag gebruikte. Dat was ook wat hem aantrok in de Noord-Duitse en Deense architectuur. 'Ziet hoe deze mensen het leven bekijken. Zij verlangen niet naar veel sensatie. Als men hun maar vrij laat om voor zich zelf het schoone te vinden; en te genieten, zonder de last van het bezit'.¹⁸ Zo'n houding maakte een man als Slothouwer stilistisch moeilijk te plaatsen. Traditie en moderniteit moesten met elkaar in overeenstemming worden gebracht. De eerste kon men beter begrijpen door kennis van de historische objecten, de tweede door te

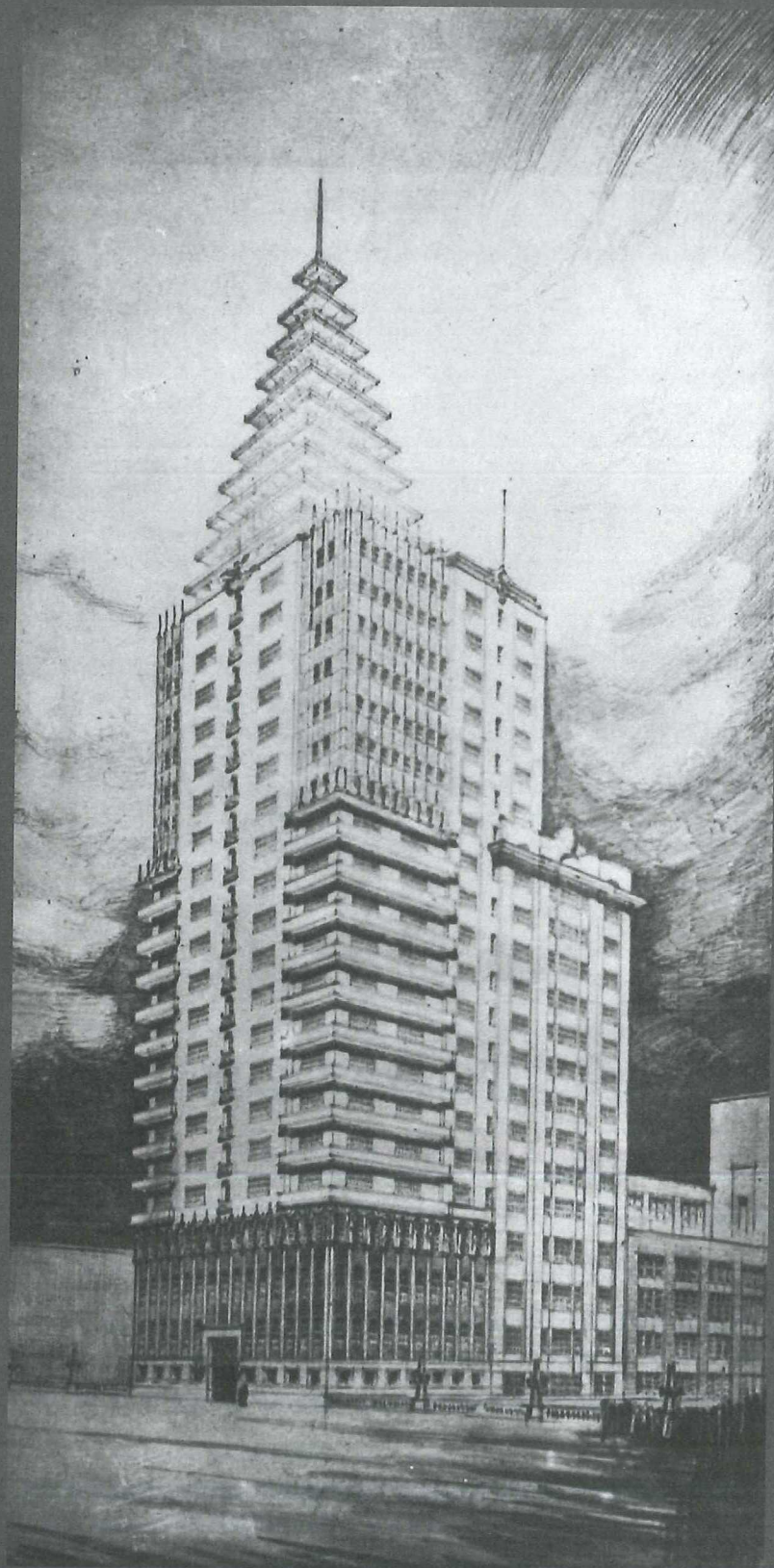

6. Slothouwer en zijn vrouw bij het maken van een maquette, z.j.

kijken naar de samenleving. Zijn opvatting was dat de architect niet te veel moest laten leiden door zelfverwerkelijking, maar zich moest aanpassen aan het omliggende landschap, aan de natuur, aan de wensen van de maatschappij en vooral de eisen van de opdrachtgever. Dit moest blijken uit het eindresultaat. Tegenstellingen probeerde hij op te heffen of te verzachten, uitersten harmonisch te verbinden. Afstand in tijd en plaats tot zijn voorbeelden vormden geen probleem als ze gerelateerd kunnen worden aan de lokale, Nederlandse traditie. Dat kon zelfs bevruchtend werken. Zijn blik op Scandinavië was in wezen een blik op Nederland omdat hij van mening was dat men op beide plaatsen op dezelfde wijze te werk moest gaan. In Denemarken had men tegenstrijdigheden aanvaard en een 'merkwaardig evenwicht tussen twee zeer verschillende stijlbegrippen gevonden. 'Men aanvaardde beide, zonder de noodzakelijkheid van een keuze te voelen'.¹⁹ Ook aan de opdrachtgever kende hij een grote verantwoordelijkheid toe, zowel in het heden als in het verleden. In zijn boeken zou hij daar dikwijls de nadruk op leggen. 'Een groei der architectonische gedachte kam eerst plaats

vinden, wanneer hiertoe door reële opgaven de gelegenheid geboden wordt' zo schreef hij in 1945 aan het begin van zijn studie *De paleizen van Frederik Hendrik*. Architecten waren volgens hem slechts dienaren. Opdrachtgevers waren van evenveel, zo niet meer, belang voor het verwerkelijken van cultuurplannen. Dit zag hij ook in de gebouwen die koning Christiaan IV had laten bouwen. Ook in Nederland wenste Slothouwer sterke opdrachtgevers, maar die waren over 't algemeen moeilijk te vinden.

In Utrecht bouwde hij in 1923 de Oranjekerk [afb. 8] en in 1924 een schoolgebouw voor de Nederlands Hervormde gemeente aan het Domplein. Beide laten zien hoezeer hij zich door de baksteenarchitectuur van andere landen liet inspireren. Na de oorlog zal de Domkerk in Utrecht hem twintig jaar bezighouden, waarbij hij uitging van het beginsel dat de oude schoonheid van het bouwwerk en de versiering zoveel mogelijk moesten worden gespaard.²⁰ Van de ontdekkingen die hij tijdens de restauratie van deze kerk maakte, werd geregeld gewag gemaakt in verscheidene nationale kranten. De restauratie was het begin van een blijvende interesse van Slothouwer voor problemen van

7. Ontwerp voor de Chicago Tribune prijsvraag, 1922

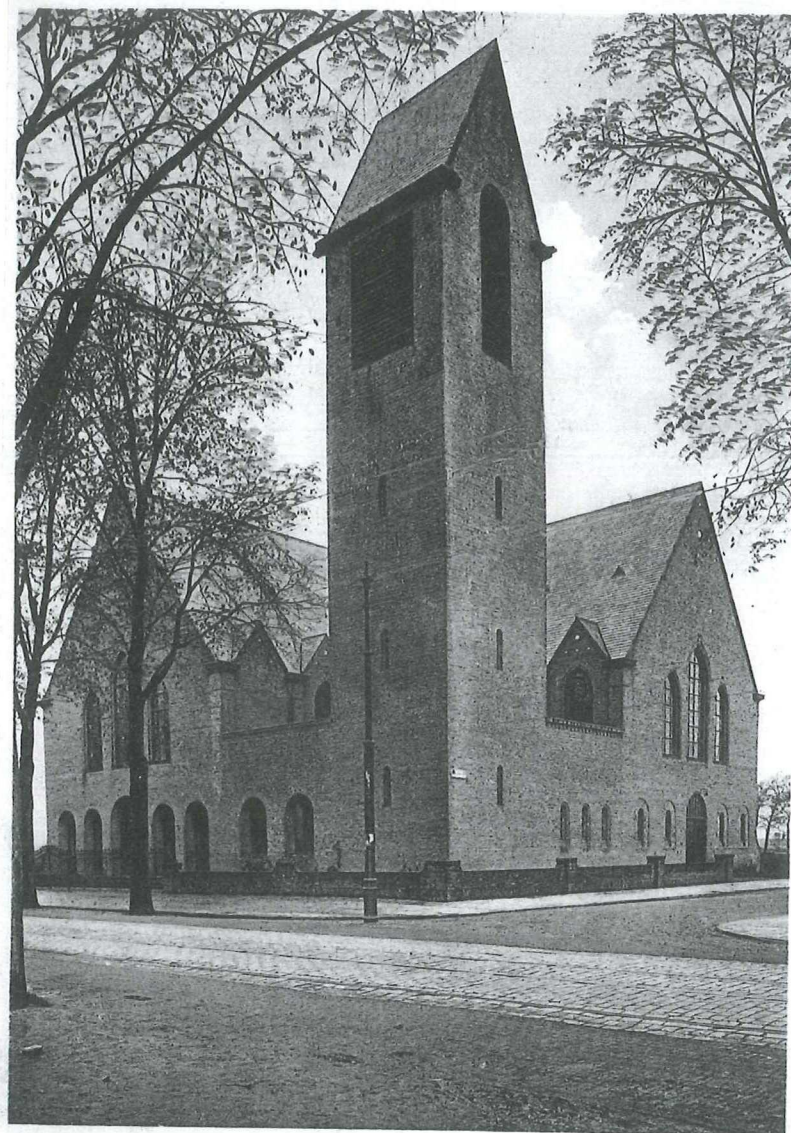
monumentzorgelijke aard, die tot vele publicaties van zijn hand zouden leiden. Maar niet alleen geschiedenis had zijn belangstelling; hij bleef zich wijden aan het maken van geheel eigen scheppingen. Ook ontwikkelde hij een groot netwerk. In 1922 zou hij, bij voorbeeld, Peter Behrens in Amsterdam rondleiden tijdens diens bezoek aan Nederland.²¹ Een jaar later, in 1923, nam hij enthousiast deel aan de internationale prijsvraag van de *Chicago Tribune*. Zijn ontwerp met een vreemde, pagodeachtige afsluiting werd ondanks de merkwaardige vormgeving echter nauwelijks opgemerkt. [afb. 7] Toen de uitslag van deze prijsvraag bekend werd, ergerde Slothouwer zich aan het feit dat Amerikaans chauvinisme de hele prijsvraag had beïnvloed. In een voor zijn doen buitengewoon bitter artikel spuide Slothouwer zijn gram.²²

Ondanks het gebrek aan succes bij de internationale *Chicago Tribune*-prijsvraag zou hij kort voor de Tweede Wereldoorlog in de Verenigde Staten mogen bouwen. Het Nederlandse paviljoen op *New York World's Fair* in 1939 werd zijn meest bekende bouwwerk, ook al werd het toentertijd mikpunt van vele critici: het had 'een galerijachtig voorgedeelte' waarmee Slothouwer wilde aanknopen bij 'een zekere traditie van de colonial style'.²³ [afb. 9] Het bouwwerk gaf aanleiding tot vele polemieken en conflicten binnen de Nederlandse kunstwereld vooral omdat het te veel het economische belang diende en te weinig het artistieke. Er werd voor het Nederlandse paviljoen een besloten prijsvraag gehouden, maar de plannen van W.M. Dudok, Sybold van Ravesteyn, Dirk Roosenburg, H.Th. Wijdeveld, J.P.L. Hendriks en Mart Stam verloren het van dat van Slothouwer. Veel kunstenaars mee om het gebouw een statige uitdrukking te verlenen, maar het waren niet de meest progressieve. Slothouwer zou de opdracht tot de bouw van het paviljoen hebben weten te bemachtigen volgens Marie-Therese van Thoor dankzij de nationale identiteitscrisis die er in die jaren in het land woedde. Slothouwer voegde een op de Scandinavische torens geïnspireerde toren toe en had zijn Delftse collega Herman Rosse bereid gevonden om veel van het schilderwerk te doen.²⁴

HET PROEFSCHRIFT VAN SLOTHOUWER

De opvattingen van Slothouwer over bouwen waren, zoals gezegd, over 't algemeen gematigd van aard. Hij was een man van het compromis, van 'the middle of the road', niet iemand die radicale denkbeelden erop nahield. In 1920 bezocht hij een conferentie van de International Garden Cities and Town Planning Association in Londen. Hij berichtte daarvan in het *Bouwkundig Weekblad* en concludeerde: 'Onder dit alles ligt het groote instinct van dit groote volk: de rasverbetering. Eugenics is een begrip, dat in Engeland wordt hooggeschat. En per slot draait daar alles om. Geef me betere mensen en betere huizen zullen vanzelf komen. Ik bedoel daar vooral mee, aesthetisch. Want het omgekeerde: maak eerst betere huizen om betere mensen te kunnen krijgen, is ook volkomen waar, als men het opvat in dien zin, dat elk menselijk wezen recht heeft op een frissche en zindelijke omgeving. En dan is er voor ons, architecten, nog heel wat te doen'.²⁵ We moeten ons hoeden om Slothouwer te beschouwen als iemand die ras en kunst met elkaar in verband bracht zoals dat later door het nationaalsocialisme werd gedaan. Zijn opmerking moet worden geplaatst binnen de toenmalig heersende discussies over hygiëne en volksopvoeding.²⁶ Architectuur speelde daarbij een bemiddelende rol. Slothouwer nam nooit een extreme positie in, maar probeerde juist verschillende standpunten tot een eenheid te brengen. Dit was ook het doel van zijn proefschrift waarmee hij in Delft een nieuwe wetenschappelijke traditie zou inluiden. [afb. 10, 11]

De grotendeels zelf bekostigde dissertatie van Slothouwer was niet alleen het resultaat van zijn bekendheid met de Deense architectuur. Hij onderzocht ook een bewust een Nederlandse traditie in het buitenland om te kijken welke lessen daaruit konden worden getrokken. De architectuur van Denemarken werd in feite gepresenteerd als oplossing voor de antagonistische situatie waarin de Nederlandse architectuur zich op dat moment bevond. Aan de ene, ook wel gezien als de Amsterdamse kant, een architectuur waarin vooral het gevoel moest spreken, en aan de andere, meer Rotterdamse kant, een richting waarbij de ratio overheersend was. Slothouwer zocht naar

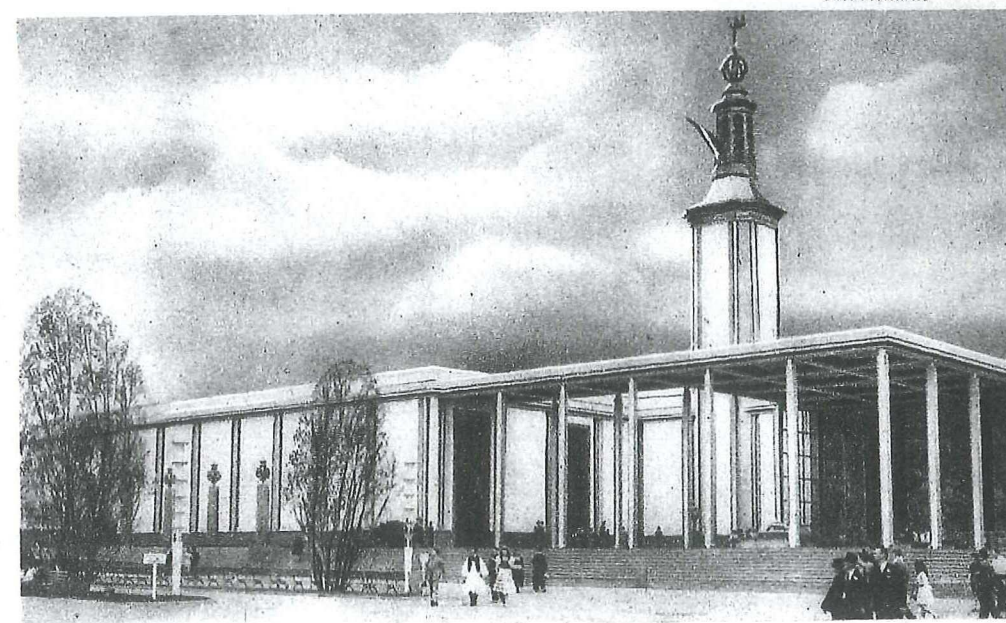

Utrecht — Oranjerijk. Amsterdamschestraatweg

8. Oranjerijk in Utrecht, 1923

een verzoening van deze 'polen'. Hoewel zijn gericht leek te zijn op een historische periode, wilde hij toch iets kwijt over de actuele situatie waarin de Nederlandse architectuur zich bevond. Continuïteit en innovatie moesten naast elkaar worden gebruikt. Dit bleek nog eens overduidelijk uit de laatste zin in het proef-

schrift van Slothouwer: 'De beschouwing der hierboven besproken gebouwen moge ons tot de overtuiging brengen, dat de jonge nederlandse Renaissance [...] niet opgevat moet worden als een tegenstelling tot en ontkenning van de aan haar voorafgegane Gothiek, doch veeleer als een voortzetting daarvan, terwijl daarin tevens

New York World's Fair

F 3001

9. Nederlands paviljoen Wereldtentoonstelling 1939

klassieke schoonheidsbegrippen tot uiting komen'.²⁷ Dit was de raad die Slothouwer aan zijn collega's in Nederland wilde geven. Nieuwe ontwikkelingen moesten worden geënt op de eigen bouwtradities. Daarmee gaf Slothouwer een impuls aan de ontwikkeling naar een meer rustige, expressieve architectuur in Nederland, een ontwikkeling die in Denemarken reeds in het werk van Anton Rosen, Heinrich Wenck en anderen te vinden was.²⁸

Slothouwers proefschrift werd veelvuldig in de media besproken.²⁹ Meestal positief, maar vaak werd er ook wel enige kritiek verwoord. Een uitvoerige bespreking wijdde de enkele jaren jongere Delftse bouwkundig ingenieur H. Thunnissen aan de promotie van Slothouwer. Hij schreef: 'Het is niet gemakkelijk een kort overzicht er van te geven. Want de schrijver is er niet in geslaagd een helder en goed ingedeeld betoog te leveren, dat ons na lezing duidelijk inzicht geeft in de kunstverhoudingen tussen beide landen'. Uiteindelijk was zijn conclusie toch positief: 'Een massa materiaal is door dr. Ir. Slothouwer verzameld over de Nederlandsche

uitgevers en de gewoonten der kunstenaars uit dien tijd, over de invloed der vorsten op de kunst en hun verhouding tegenover den kunstenaar en vakman; hij heeft overwogen, geanalyseerd en de vordagen vrucht zijner conclusies aan ons gegeven'. Thunnissen stelde vast: 'Hij is geen beroepsarcheoloog, doch wel een scherpziend architect, die de monumenten weet aan te voelen en die de bedoelingen der bouwmeesters vat. Goede stijlcratiek weet hij te leveren, want hij ziet waar kunde of waar onmacht zich uit. En in tegenstelling met de rationalistische opvattingen der oudere architect-archeologen, die uit economische of constructieve noodzakelijkheid en stijlontwikkeling beschouwden, geeft hij aan het gevoel, aan den nationalen eigen aard, een ruime plaats. Zijn eigen gedachten, ten deele oorspronkelijk, plaatsen hem in de rij der jongere archeologen, die den vormwil (men vergeve mij dit Germanisme) als primair voor de ontwikkeling van een bouwkunst houden'.³⁰ Nog positiever was de reactie van de op dat moment invloedrijke bouwkunstpublicist Frans Vermeulen. Aan het einde van tweedelige bespreking in de *Nieuwe*

BOUWKUNST DER NEDERLANDSCHE RENAISSANCE IN DENEMARKEN

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE TECHNISCHE WETENSCHAP
AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL TE
DELFT, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-
MAGNIFICUS Ir. C. L. VAN DER BILT, HOOG-
LEERAAR IN DE AFDEELING DER ELECTRO-
TECHNIEK, VOOR EEN COMMISSIE UIT DEN
SENAAT TE VERDEDIGEN OP WOENSDAG
26 MAART 1924, DES NAMIDDAGS DRIE UUR

DOOR

DIRK FREDERIK SLOTHOUWER

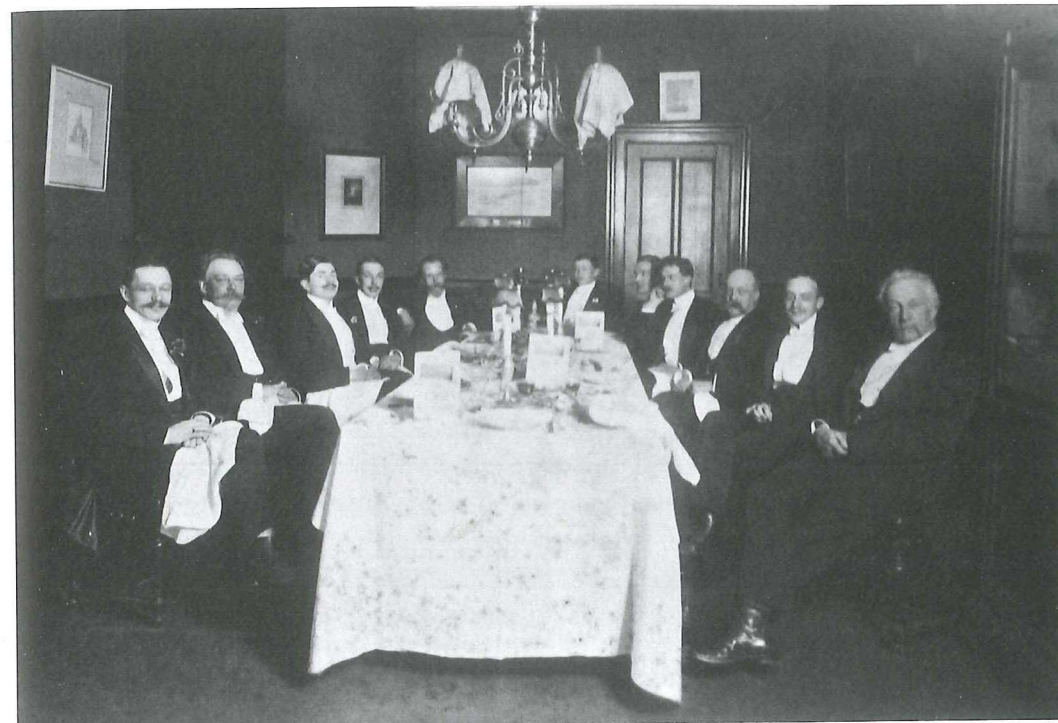
BOUWVEDENDIG INGENIEUR
GEBOREN TE MAJONG (JAVA)

MCMXXIV
AMSTERDAM — P. N. VAN KAMPEN & ZOON

10. Titelpagina proefschrift, 1924

Rotterdamsche Courant van 9 en 23 augustus 19124 concludeerde hij: 'Dit boek hebben wij te waardeeren als pionierswerk, dat ons, naast een zuiverder inzicht in het wezen der Renaissance, ook een duidelijker besef geeft van de haast universele betekenis der Nederlandsche architectuur in de zestiende en het begin der zeventiende eeuw. En dit op een tijdstip, dat de Nederlandsche architectuur andermaal geroepen schijnt de leiding te nemen in de ontwikkelingsgeschiedenis der Noordeuropese bouwkunst'. Hij wist voorts te melden dat de schrijver met een nieuw onderzoek bezig was: 'De heer Slothouwer maakt thans, naar wij meenen te weten, studie van de invloed der Nederlandsche Renaissance in Engeland, een onderwerp, dat hij ook in zijn hier besproken boek met enkele woorden aanroert'. Maar ondanks deze positieve geluiden stak hij zijn kritiek niet onder stoelen of banken en schreef dat hij niet kon ontkomen 'aan den indruk van een verwarrend teveel, een vermoeiende verwikkeling van personen en feiten'. Het leek erop alsof de schrijver het niemand echt naar de zin had gemaakt. De precieze waarde van de

dissertatie leek velen te zijn ontgaan.³¹ Terwijl de wetenschappelijkheid van Slothouwers studie ter discussie kan worden gesteld omdat hij nauwelijks archiefonderzoek had gedaan, bleek uit de vijftientig stellingen bij de dissertatie dat Slothouwer geheel andere doelstellingen had gehad dan wetenschap te bedrijven. Hij wilde onder meer dat de architectuur van Scandinavië meer aandacht kreeg en dat bij het maken van uitbreidingsplannen meer werd gestreefd naar het behoud van het specifieke karakter van de stad. Met andere woorden: hij wilde dat de architect meer oog had voor de context waarin hij zijn werken ontwierp. Wetenschappelijkheid stond niet voorop, zoals blijkt uit de derde stelling: 'Aan de Technische Hoogeschool behoort een kunsthistoricus benoemd te worden, die de geschiedenis der Bouwkunst volgens modern wetenschappelijke methoden zal doceeren'.³² Tevens moest er meer aandacht worden geschonken aan de vaderlandse bouwkunst. Of Slothouwer zich voor die functie geschikt achtte, is niet bekend. Hij beschouwde zich niet als een kunsthistoricus, in casu architectuurhistoricus, daarvoor ontbrak 'de uitgebreide en nauwkeurige feitenkennis', maar hij vond blijkens het voorwoord op zijn proefschrift wel dat een architect een gedegen kennis van de geschiedenis moest bezitten. Uit alles bleek evenwel dat Slothouwer bang was voor een 'nietszeggende' architectuur, die niet begrepen kon worden omdat ze niet vanuit de lokale cultuur haar voeding kreeg, maar vanuit internationale beginselen. Dit betekende echter niet dat hij moet worden beschouwd als een voorstander van een historische bouwkunst, ook al was hij zeker geen architect van de toekomst. Uit stelling 14 bleek dat hij zich bewust was dat het karakter van een gebouw meer bepaald werd door de verschillende onderdelen dan door de toegepaste vormen. Hij gaf zich er ongetwijfeld rekenschap van dat abstractie steeds meer bepalend zou worden voor een architectuur die zich niet op het verleden oriënteerde, maar problemen van het heden moest proberen op te lossen. Daardoor zou deze architectuur steeds lossere komen te staan van een diepgewortelde traditie. Individualisme ging de boventoon voeren.

11. Feestmaal met de hoogleraren na de promotie, 1924

De benoeming tot hoogleraar

Na zijn promotie in 1924 schreef Slothouwer veel over monumenten, monumentenzorg en Scandinavische bouwkunst. Hij volgde zelfs, ook na zijn promotie, colleges kunstgeschiedenis in Amsterdam bij de bekende kunsthistoricus Willem Vogelsang, wat toont dat hij deze kennis belangrijk vond en het gemis ervan erkende.³³ Ook met zijn alma mater bleef hij nauwe contacten onderhouden. In 1926 werd hij daar benoemd tot hoogleraar. [afb. 12] Hij moest onderwijs geven in architectonische vormleer en de geschiedenis van de bouwkunst. Het was een perfecte keuze. Al snel werd zijn takenpakket uitgebreid. Door het vertrek van de hoogleraar T.K.L. Sluyterman in 1931 werd hij tevens belast met diens onderwijstaken en werd Slothouwer verantwoordelijk voor vrijwel alle historische vakken. Na 1932 gaf hij verder les in de vaderlandse bouwkunst. De gematigde hoogleraar nam net als voorheen nooit een extreem standpunt in en kon niet worden beticht een bepaalde richting in de bouwkunst voor te staan. Hij wees studenten zowel op de

nieuwe als oude bouwkunst en leidde excursies naar zowel de Scandinavische landen als naar Italië en Griekenland. Vaak gaf Slothouwer zelf een verslag van zijn impressies in het *Bouwkundig Weekblad en Architectura*, zoals het *Bouwkundig Weekblad* na de fusie met *Architectura* heette. Talloze studenten wees hij op de schoonheid van de klassieke oudheid en die in de verschillende landen. Dit sloot aan bij wat hij al tijdens zijn Prix de Rome-reis zelf had ervaren en bij zijn belangstelling voor de geschiedenis als voorbeeld voor een contemporaine praktijk. In zijn colleges gaf Slothouwer een breed overzicht van de geschiedenis van de bouwkunst. In vakoefeningen moesten de studenten historische vormen natekenen en analyseren. Tijdens excursies werd hun kennis verrijkt door directe observaties van de monumenten in hun werkelijke context. De belangstelling van de studenten voor de historische bouwkunst was echter behoorlijk aan het slinken. De nadruk kwam steeds meer te liggen op vormstudie waarbij de studenten hun eigen inzichten konden ontwikkelen.

Slothouwers inaugurele rede had als titel *Wat kunnen wij van oude monumenten leren*. [afb. 13] Nadat hij nog eens op de ontaarding van de moderne architectuur had gewezen, die volgens hem ertoe leidde dat bijna elk modern gebouw in onverschillig welke omgeving een experiment wordt dat tot elke prijs origineel probeert te zijn, wees hij op de mogelijke reactie. Tegenover de ongebreidelde wildheid van de 'op-sensatie-belusten' architecten kwam de stugge behoudzucht naar voren, die zelfs niet lijkt te weten wat ze wil behouden. Slothouwer wenste geen van beide. Daarom sprak hij daarna uitvoerig over zijn geliefde thema, de architectuur van Denemarken en Zweden. Die werd de studenten als spiegel voorgehouden van hoe het ook kon. Modern maar met behoud van bepaalde waarden die de mores van het land gestalte geven. Hij begreep echter heel goed dat studenten aan een Technische Hogeschool een zekere aversie tot de geschiedenis hadden en zich meer verwant voelden met het heden. 'Mijn indruk is steeds geweest dat men veel te vroeg geschiedenis leert, dat men volgestopt wordt met feiten en jaartallen, terwijl het begrip ontbreekt'.³⁴ Of Slothouwer wel begrip had werd betwijfeld door Jan Engelman, die in *De Gemeenschap* beweerde: 'De school op het Domplein te Utrecht is het proefstuk voor de onbelangrijkheid van Dr. Slothouwer als schepend kunstenaar. Met een academische graad en kennis van oude stijlen roeit men niet daadwerkelijk tegen de Amsterdamsche vervlakking in'.³⁵ Voor Engelman was talent de belangrijkste factor voor het kunstzinnig kunnen ontwerpen en daar moest dan ook de nadruk op liggen.

In het *Bouwkundig Weekblad* zette Mieras de benoeming van Slothouwer af tegen die van Granpré Molière en stelde dat Slothouwer waarschijnlijk in een geheel ander kader zou werken: 'Welk? Wij kunnen het zelfs niet gissen. Maar in de plaats van den contemplatieven man van toen, met Oostersche psyché, die in zijn intrede niet nalaten kon, al was het met één zinnetje, tòch Spengler's Untergang des Abendlandes aan te halen, zien wij thans den naar den geest, volbloed Westerling, den man van den daad, den man, niet van het

levensbegrip, maar van het leven zelf, zooals het zich aan hem opdringt, zooals het hem omspoelt, den man, die eerder aan een restauratie van onze cultuur, met het krachtcement van den ouden Hellenschen-geest gelooft dan aan den val, waarin de golvingen van het wereldgebeuren het Westen naar de diepte zal sleuren'. Hij voegde eraan toe: 'In plaats van den beschouwenden, de diepten naspeurenden geest van de figuur die Ir. Siebers analyseerde [Granpré Molière, HvB], zien wij thans den snel, meedoogenloos scherp zienden geest, die jong nog en overmoedig, den grooten Bruno Schmitz op zijn doodsbéd secteerde en in enkele rake sneden de stoornissen toonde waaraan de kunst van dezen gevierden bouwmeester, waarop half Duitsland steunde, moest sterven: die, voor kort, de beeltenisschetsen van Lutyens en Newton, den adel van de Engelsche bouwkunst belichtte. En in de plaats van de functie van Hoogleraar-architect zou misschien in dit kader, die van architect-Hoogleraar, passen, een functie van waarvan in het buitenland allerwegen reeds de vruchtwerkende gevolgen zijn ondervonden, en waarvan aan de verwezenlijking in ons land thans wellicht niet meer zooals tot nu toe, gewanhoopt behoeft te worden'.³⁶ Klaarblijkelijk koesterde de hoofdredacteur van het *Bouwkundig Weekblad* grote verwachtingen wat betreft Slothouwer. Wellicht hoopte hij dat door diens benoeming het historisch onderwijs sterker zou worden gekoppeld aan het ontwerponderwijs. Niet een kusthistoricus maar een actieve architect moest verhinderen dat de betekenis van de geschiedenis zal worden gereduceerd zoals in vele andere scholen in Europa. Juist iemand als Slothouwer wees op het belang van een gedegen kennis van het verleden en probeerde te bemiddelen tussen de verschillende extremen die zich steeds meer in de bouwkunst gingen profileren. Het zal echter bovenal Granpré Molière zijn die een grote invloed uitoefende op de studenten van Delft op een wijze die Mieras nog niet kon bevroeden. Door zijn ontwerponderwijs, zijn lezingen en andere activiteiten met studenten had hij veel meer invloed dan Slothouwer op het denken van de jonge studenten. Bovendien kreeg de stedenbouw een steeds belangrijkere

12. Portret Slothouwer, z.j.

rol. Slothouwer daarentegen speelde in het debat over de actualiteit van het bouwvak nauwelijks een rol, maar publiceerde boeken over *Amsterdamsche huizen 1600-1800* (1928) en *De paleizen van Frederik Hendrik* (1946), die van geen of weinig betekenis waren op de ontwikkeling van de moderne architectuur. Slothouwer had zich in het verleden vastgebeten. Hij was op dat gebied behoorlijk productief. Vooral tijdens de oorlogsjaren bezocht hij regelmatig archieven. Aan het einde van zijn leven was hij nog in onderhandeling met de uitgeverij Kosmos over een boek over Nederlandse kastelen, dat door zijn dood verscheen. Bij zijn begrafenis roemde Granpré Molière Slothouwer als 'één van de meest begaafde studenten [...] en waarschijnlijk de vlugste leerling' die in Delft was afgestudeerd. Granpré Molière loofde de internationaliteit van zijn collega, ook al vond hij dat Slothouwer 'in nationale zin [...] te kort is gekomen'. Hij memoreerde ook dat Slothouwer als praktiserende architect de enige bouwkundige ingenieur was geweest die de beide hoge

WAT KUNNEN WIJ VAN DE OUDE MONUMENTEN LEEREN?

REDE

UITGESPROKENDOOR Dr. Ir. D.F. SLOTHOUWER
BIJ DE AANVAARDING VAN HET AMBT VAN
HOOGLEERAAR AAN DE TECHNISCHE
HOOGESCHOOL TE DELFT, OP WOENSDAG
10 NOVEMBER 1926

DELFT - 1926
GEDRUKT BIJ DE TECHN. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ J. WALTMAN JR

13. Titelpagina inaugurele rede, 1926

onderscheidingen van de Prix de Rome en het doctoraat in de technische wetenschappen had weten te verenigen.³⁷

Na de oorlog had het Militaire Gezag vanwege de zuiveringsmaatregelen besloten om Slothouwer als hoogleraar te schorsen. Slothouwer, die geen salaris meer ontving, begreep daar niets van en was gegriefd dat hij 'op deze wijze van zijn werk' was verdreven. Hij schreef aan zijn vriend Frits Lugt dat hij altijd 'zeer gematigd [is] geweest tegenover alle maatregelen in den oorlog, maar dat men mij dit zoo kwalijk zou nemen, begrijp ik niet'.³⁸ Zijn gematigd denken brak hem op. Men had het liefst gezien dat hij een duidelijke en geen afwachtende positie had ingenomen. Uiteindelijk werd hem eervol ontslag verleend.

TWEESLACHTIGHEID

Concluderend kunnen we vaststellen dat het lijkt of het hele doen en laten van Slothouwer door een zekere tweeslachtigheid werd geken-

merkt die typerend is voor een bouwkundige opleiding. Hij oscilleerde tussen beschouwing en optreden, tussen een op contemplatie gericht werken en het actief deelnemen aan het tijdsgebeuren. Daarbij wilde hij niet gezien worden als een geheel onafhankelijke individualist maar als een voortbrengsel van een tijd. Misschien was dat wel de reden dat de architectuurcriticus J.P. Mieras in zijn lang artikel bij de dood van Slothouwer een poging deed toch een noemer te vinden. Hij reduceerde daarmee echter de betekenis die Slothouwer heeft gehad. Mieras schreef: 'Het is één woord, dat de verklaring inhoudt van het voor velen zoo opmerkelijke feit, dat van Prof. Slothouwer, van nature toegerust met begaafheden, die voor hem een groote carrière als architect deden voorspellen, een ander beeld is ontstaan dan de verwachtingen inhielden. [...] Dat woord is "Hellas".'³⁹ Dit is onrechtvaardig tegenover Slothouwer, die immers zijn blik zowel naar het Noorden als naar het Zuiden liet uitgaan en daarbij andere richtingen ook niet vergat. Slothouwer was de man van het weifelend en bedachtzaam zoeken naar een compromis of synthese tussen verschillende richtingen. Tegen Mieras zou hij ooit, onder de indruk van zijn lezing van het boek *Der Geist der Gotik* van Karl Scheffler, hebben gezegd dat hij droomde van een synthese van het Hellenisme en de gotiek.⁴⁰ Uiteindelijk bleef Slothouwer heen en weer getrokken door het verre en het nabije. Met zijn globale kennis wilde hij een rustpunt tussen de extremen zijn.

Ook in zijn professionele loopbaan schipperde Slothouwer tussen verschillende polen zonder daarbij een duidelijke keuze te maken. Hij schreef zijn boeken als architect, niet als bouwkundig ingenieur, om het creatieve aspect van zijn metier te benadrukken, maar hij bleef zich ook op elk gebied dat verwant is aan de architectuur bewegen. Zijn belangstelling was breed. Hij was onderzoeker, wetenschapper, architect, hoogleraar, archeoloog en werkzaam in de monumentenzorg. Misschien lag zijn belangrijkste betekenis in het feit dat hij steeds ondanks zijn veelzijdigheid in het midden wist te blijven en daardoor weinig aanstoot leek te geven. Niet het stimuleren van creativiteit

maar het bijbrengen van bekwaamheid was volgens hem het doel van de opleiding. Maar het ene hoefde het andere niet uit te sluiten. Hij was van mening dat we 'den geest der gothiek en het Genie van het Paganisme tegelijk (kunnen) liefhebben' in de moderne tijd en dat we bovendien 'dat duistere Azië [...] niet meer kunnen negeren'.⁴¹ Behoedzaam integreerde hij historische elementen in zijn architectuurontwerpen en probeerde hij bruggen te slaan tussen verleden, heden en toekomst. Wat betreft het restaureren van monumenten was hij een voorstander van minimale ingrepen en bovenal van het verwijderen van architectonische en constructieve misstanden. Wel had hij oog voor de stedenbouwkundige context. Zijn weinig extreme houding maakte hem tot een weinig opvallende figuur in de geschiedenis van de Nederlandse architectuur. Ten onrechte, alleen al omdat hij de eerste promovendus was van Bouwkunde en de weg vrijmaakte voor anderen, ook al zouden lange tijd slechts zeer weinig volgen. Slothouwer sloeg een bres in de muur van wantrouwen die andere academici hadden opgetrokken tegen gepromoveerde architecten. Maar daarmee verstomde de discussie over dit onderwerp niet. Nog altijd wordt de vraag gesteld wat de wetenschappelijke waarde is van proefschriften van lieden die zijn opgeleid om vooral hun eigen visie en fantasie te volgen en daarmee de weg van de wetenschap te verlaten.

NOTEN

- 1 Zie voor Van der Steur en Delft: 'Prof. van der Steur werd 75 jaar', in: *Het Volk*, 2 november 1940, p. 10. En voor Van der Steur in het algemeen: Albert Gielen, *Ad van der Steur (1893-1953)*, Rotterdam 2002.
- 2 J.A.G. van der Steur, *De opleiding van den architect behoort uitsluitend te geschieden aan de Technische Hogeschool*, Rotterdam 1914, p. 32-33.
- 3 Zie: Klaus Jan Philipp & Kerstin Renz (red.), *Architekturschulen. Programm - Pragmatik - Propaganda*, Tübingen/Berlijn 2012.
- 4 J.F. Klinkhamer, 'Redevoering', in: *Bouwkundig Weekblad*, 19 januari 1907.
- 5 In de promotiecommissie zaten waarschijnlijk ook Evers, Klinkhamer en Sluyterman.
- 6 J.P. Mieras, 'Eerste promotie van een bouwkundig ingenieur te Delft', in: *Bouwkundig Weekblad*, 5 april 1924. Mieras memoreert dat er in 1915 al een enquête was gehouden over het recht van bouwkundige ingenieurs om te promoveren. Voor het bericht van Mieras zie ook: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 6 april 1924 Ocht.

- 7 Slothouwer publiceerde een kritische bespreking in: *De Gids* 91 (1927) 3, p. 290-293.
- 8 Zie: Herman van Bergeijk, "'Zijn we niet allen verheugd als we weer een nieuwe reis kunnen beginnen?'" D.F. Slothouwer en zijn Prix de Rome reis', in: *Bulletin KNOB* 111 (2012) 4, p. 211-220.
- 9 *Het Nieuws van den Dag*, 13 mei 1911.
- 10 'De Algemeene Stedenbouwtentoonstelling te Berlijn', in: *Bouwkundig Weekblad*, 9 juli 1910.
- 11 'Kopenhagen, de stad der koperen torens', in: *Bouwkundig Weekblad*, 4 februari 1911. In zijn latere dissertatie zal hij ingaan op de met lood beklede torens in Nederland. Zie: *Bouwkunst der Nederlandsche renaissance in Denemarken*, p. 85.
- 12 *Bouwkunst der Nederlandsche renaissance in Denemarken*, p. 91. Ook over de koperen torenspitsen spreekt hij uitgebreid in zijn proefschrift (p. 86-87).
- 13 'Notities over het Raadhuis van Stockholm', in: *Bouwkundig Weekblad*, 17 september 1921.
- 14 Tien jaar later benadrukt Slothouwer in een brief aan H.F. Mertens nog eens zijn waardering voor enkele Scandinavische architecten. Hij raadt Mertens aan om Zweden te bezoeken dat 'nog veel mooier' dan Denemarken is. 'Ivar Tengbom is nu een van de big men, maar zal wel in society-zomergenoegens onvindbaar zijn' [Rotterdam, Het Nieuwe Instituut (HNI), Archief Mertens nr. 1504].
- 15 'Over M.H. Baillie Scott', in: *Bouwkundig Weekblad*, 7 september 1918.
- 16 H.W. Valk, 'Tentoonstelling van middenstandswoningen in de Kon. School voor Techniek en Ambacht te 's-Hertogenbosch', in: *Bouwkundig Weekblad*, 15 januari 1921.
- 17 J.P.M.[ieras], 'De zuidkant van Amsterdam', in: *Bouwkundig Weekblad*, 26 mei 1923.
- 18 'Modern Denemarken', in: *Bouwkundig Weekblad*, 20 mei 1922.
- 19 *Bouwkunst der Nederlandsche renaissance in Denemarken*, p. 159.
- 20 Over de Domkerk zou hij een uitvoerig rapport schrijven, 'Domkerk te Utrecht. Eindrapport der restauratie', juni 1921 [Delft, Technische Universiteit, Archief Slothouwer].
- 21 Peter Behrens aan J.J.P. Oud, 5 juni 1922 [HNI, Archief Oud].
- 22 'De prijsvraag der Chicago Tribune', in: *Bouwkundig Weekblad*, 20 januari 1923.
- 23 'Nederland op de Wereldtentoonstelling te New-York', in: *De Gooi- en Eemlander*, 20 mei 1938.
- 24 Zie: M.-T. van Thoor, *Het gebouw van Nederland. Nederlandse paviljoens op de wereldtentoonstellingen 1910-1958*, Zutphen 1998, p. 135-154.
- 25 'Indrukken uit Londen (2)', in: *Bouwkundig Weekblad*, 13 maart 1920.
- 26 Zie voor dit thema, onder meer: W. Voigt, 'The garden city as eugenic utopia', in: *Planning Perspectives* 4 (1989), p. 295-312.
- 27 *Bouwkunst der Nederlandsche renaissance in Denemarken*, p. 160.
- 28 Zie: T. Bo Jensen, P.V. Jensen-Klint. *The headstrong masterbuilder*, Abingdon 2009; L. Jensen, Anton Rosen. *En ener i dansk arkitektur*, Kopenhagen 2013.
- 29 Zie behalve de hier besproken recensies die in: *De Telegraaf*, 3 augustus 1924; *Het Handelsblad*, 11 juli 1924; *Bouwstoffen*, 1924, nr. 11; *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* 35 (1925), dl. 69, p. 217-219; *De Gids* 88 (1924) 3, p. 282-286; *Tijdschrift voor Geschiedenis* 40 (1924), p. 177-178.
- 30 H. Thunnissen, 'Boekbespreking - Bouwkunst der Nederlandsche renaissance in Denemarken', in: *De Ingenieur*, 1926, nr. 23, pp. 481-482.
- 31 Juliette Roding, *Christiaan IV van Denemarken (1588-6148). Architectuur en stedenbouw van een Luthers vorst*, Alkmaar 1991, p. 11 doet Slothouwers af als een boek 'gebaseerd op waarneming [...], opmetingen en het bestuderen van recente studies van Deense kunsthistorici', dat 'destijds zo "nieuw" [was] dat deze kon passeren als dissertatie aan de Technische Hogeschool van Delft'.
- 32 'Stellingen' [Delft, Technische Universiteit, Archief Slothouwer].
- 33 Amsterdam, Stadsarchief, toegangsnummer 30288, Archief van de Universiteit van Amsterdam; Faculteit der Letteren en Rechtsvoorganger, inv.nr. 2136: Overzicht houdende gegevens van hoofd- en bijvakstudenten en toehoorders Kunstgeschiedenis en Archeologie over periodes 1908-1942.
- 34 *Wat kunnen wij van oude monumenten leeren?*, Delft 1926, p. 5-6. Een samenvatting van de rede is te vinden in: *Bouwkundig Weekblad*, 20 november 1926.
- 35 Jan Engelman, 'Koppigheden inzake architectuur', in: *De Gemeenschap* 2 (1926) 1, p. 12.
- 36 J.P.M., 'Prof. Dr. Ir. D.F. Slothouwer', in: *Bouwkundig Weekblad*, 11 september 1926. Zie voor Granpré Molière: Alph. Siebers, 'Professor Ir. M.J. Granpré Molière', in: *Bouwen* 1 (1924-1925), p. 81-87. Hij schrijft daarin: 'Want zonder den redacteur van het "Utrechtsch Dagblad", die naar aanleiding ervan de meening uitte, dat Molières benoeming te Delft met die van Bolland te Leiden is te vergelijken, onmiddellijk bij te vallen, wil ik toch erkennen, dat mijn overtuiging, dat de toekomst van de Nederlandsche architectuur grootendeels in Delft gevormd wordt, erdoor bevestigd werd.'
- 37 HNI, Archief Granpré Molière nr. 3x0.406. Granpré Molière zei ook dat Slothouwer na jaren van 'eer en triomf [...] ook de smaad niet [is] onthouden'. Hij gaat echter niet verder op dit punt in. Zijn uitspraak vereist verder onderzoek.
- 38 Zie voor het commentaar van Slothouwer: J.F. Heijbroek, *Frits Lugt 1884-1970. Leven voor de kunst*, Bussum/Parijs 2011, p. 295-296.
- 39 J.P. Mieras, 'Prof. Dr. Ir. D.F. Slothouwer 5 november 1884 - 3 december 1946', in: *Bouwkundig Weekblad*, 3 december 1946.
- 40 Mieras, 'Prof. Dr. Ir. D.F. Slothouwer 5 november 1884 - 3 december 1946'.
- 41 *Bouwkunst der Nederlandsche renaissance in Denemarken*, p. 21.

OVER DE AUTEURS

Herman van Bergeijk studeerde filosofie, kunstgeschiedenis en archeologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en architectuurgeschiedenis in Venetië. In 1995 promoveerde hij met een studie over het werk van W.M. Dudok. Hij heeft lange tijd als freelance historicus gewerkt en in verschillende Europese landen en de Verenigde Staten aan universiteiten les gegeven. Sinds 1997 is hij werkzaam aan de TU Delft. Hij publiceerde onder meer *Jan Wils. De Stijl en verder* (Uitgeverij 010, 2007). Een studie over de architect Jan Duiker zal in 2016 bij uitgeverij Vantilt verschijnen.

Frans van Burkom is kunsthistoricus, generalist in de twintigste-eeuwse Nederlandse beeldende kunst, architectuur en toegepaste kunst en specialist in het expressionisme 1910-1930. Hij was senior adviseur/onderzoeker bij instituut Collectie Nederland te Amsterdam (nu RCE) met als specialiteit de architectuurgebonden monumentale kunst uit de wederopbouwperiode. Hij was redacteur van *Jong Holland* en de reeks Monografieën Nederlandse Fotografen van het Prins Bernard Cultuurfonds. Hij publiceerde onder meer over Erich Wichman, Michel de Klerk, Hildo Krop en de kunstnijverheid, interieurkunst en bouwbeeldhouwkunst van de Amsterdamse School.

David Keuning is redacteur van het Engelstalige architectuurtijdschrift *Mark*. Daarnaast doet hij aan de Vrije Universiteit promotieonderzoek naar de architecten van de Nederlandse Kultuurkamer en hun vervolging na afloop van de Tweede Wereldoorlog. Het onderzoek vond voorheen plaats onder begeleiding van wijlen Koos Bosma, wiens commentaar in zijn artikel is verwerkt, en nu van Freek Schmidt, waarnemend hoogleraar en universitair hoofddocent Architectuurgeschiedenis.

Peter J.H. Pauwels is licentiaat in de rechten en het notariaat en master in de kunstwetenschappen. Hij werkte mee aan verschillende tentoonstellingen en/of publicaties met betrekking tot de Belgische kunst van het interbellum (o.a. rond Paul-Gustave Van Hecke, E.L.T. Mesens, Albert Saverys, de historische avantgarde en het Vlaams expressionisme). Onlangs publiceerde hij *Marthe Donas, a woman artist in the avant-garde* (Ludion, 2015). Hij is curator van de tentoonstelling *Marthe Donas, de Belgische avant-gardiste* in het Museum voor Schone Kunsten van Gent (5 maart-5 juni 2016).

EIGENBOUWER

Tijdschrift voor de goede smaak

Nummer 5, maart 2016

Redactie

Herman van Bergeijk, Sjoerd van Faassen (redactiesecretaris), Hans Oldewarris

Medewerkers aan dit nummer

Herman van Bergeijk, Frans van Burkom, David Keuning en Peter Pauwels.

Vormgeving

Yvo Zijlstra (Antenna Men), Rotterdam

Druk

Wilco, Amersfoort

© 2016 De auteurs

ISSN: 2351-9657

Eigenbouwer verschijnt onregelmatig. Losse nummers kosten € 12,50 (incl. verzendkosten) en kunnen worden besteld bij Hans Oldewarris (oldewarris@box.nl). Voor België wordt 50% van de verzendkosten in rekening gebracht. Het nemen van een abonnement betekent dat elk nieuw nummer automatisch wordt toegestuurd met de rekening voor dat nummer.

Eigenbouwer is ook te koop bij de boekhandels Athenaeum (Amsterdam en Haarlem), Architectura & Natura (Amsterdam), NAi (Rotterdam), Van Stockum (Den Haag).

Bijdragen voor het tijdschrift kunnen per e-mail aangeleverd worden bij de redactiesecretaris (sjoerd.vanfaassen@xs4all.nl). Artikelen worden niet gehonoreerd; de auteur ontvangt vijf exemplaren van het nummer waarin zijn of haar bijdrage is verschenen. Illustraties dienen vrij van kosten en rechten door de auteur te worden aangeleverd, samen met een lijst met onderschriften. Kopijaanwijzingen zijn verkrijgbaar bij de redactiesecretaris.

EIGENBOUWER

Een eigenbouwer is iemand die bouwt zonder opdrachtgever, zonder aannemer en veelal zonder architect. Hij bouwt in hoofdzaak voor zichzelf. De eigen smaak van de eigenbouwer is richtinggevend. Het is de eigenbouwer die zich onttrekt aan de vele regels die gewoonlijk de praktijk bepalen en haar een keurslijf willen aanmeten. Dit geeft de intentie weer van de redactie van *Eigenbouwer*, *Tijdschrift voor de goede smaak*. *Eigenbouwer* verschijnt onregelmatig.

2. Frans van Burkom

Rijkdom en eeuwigdurende gelukzaligheid

MICHEL DE KLERK ALS UTOPIST

28. Peter J.H. Pauwels

Marthe 'Tour' Donas

EEN BELGISCHE KUNSTENARES IN DE INTERNATIONALE AVANT-GARDE

44. Herman van Bergeijk

Men zal zich herinneren dat dit de eerste promotie is tot doctor-ingenieur in de bouwkunde

D.F. SLOTHOUWER (1884-1946) EN DELFT

62. David Keuning

Tussen droom en daad

ARCHITECT H.TH. WIJDEVELD EN DE NIEUWE ORDE

Op de omslag: inkleurtekening van een schilderij van Vincent van Gogh